

ACC. N.R. M. 10555: 1-23.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: *Småland* Upptecknat av: *Julian Karlsson*
 Härad: *Franga* Adress: *Boaryd, Väckelsång*
 Socken: *Väckelsång* Berättat av: *Åldringar i Boaryd*
 Uppteckningsår: *1930 — 1947* Född år i

Kalendern

och dess märkesdagar.

N. M. 72.

<i>Almanackan</i>	<i>s. 1.</i>
<i>År's indelning</i>	<i>" 6.</i>
<i>Naturmärken</i>	<i>" 11.</i>
<i>Märkesdagar</i>	<i>" 15.</i>

Skriv endast på denna sida!

Almanackan.

I nästan varje hem hade man en almanacka i äldre tid. Bibeln, psalmboken, Håkan Hjögrens st. P. C.-bok, "Nåda-stolen" och ibland även några andra andaktsböcker samt almanackan voro de böcker man vanligen hade. Skulle almanackan saknas, då var det ett mycket fattigt hem.

Det berättas om en gammal, som bodde ensam i en liten stuga, att hon ej brukade ha någon almanacka, så hon hade ej reda på tid och datum. Hon brukade fira jul, när hon själv tyckte det passade. Hon kunde julpynta sin stuga långt i förväg, och hade sin jul innan andra tänkt på den. Men sådant var vällynt.

Almanackan köptes vanligen på
"boklädan" i staden. I hemmen bruka-
de almanackan hängas på en spik
i mittstolpen i ett fönster. En träd-
ögla hade fästats i ryggen. Man skulle
ju vid klart väder titta på solens
upp- och nedgång och göra jämförel-
ser med den i almanackan angivna
tiden och så ställa klockan därefter.
I almanackan gjordes en del anteck-
ningar bl. a. om väderleken. Man bruka-
de råkna med "vår å genvår". På hem-
man ofta i gamla almanackor få
se anteckningar om "rimm" (rimfrost).
Efter rimfrost råknade man med
nederbörd. Rimmen skulle antingen
"bli hölde alla skolda", d. v. s. snö eller
regn. I almanackan skrev man upp

Almanackan.

I nästan varje hem hade man en almanacka i äldre tid. Bibeln, psalmboken, Håkan Jörgens A. B. C.-bok, "Hälsösten" och ibland även några andra andaktsböcker samt almanackan voro de böcker man vanligen hade. Skulle almanackan saknas, då var det ett mycket fattigt hem.

Det berättas om en gammal, som bodde ensam i en liten stuga, att hon ej brukade ha någon almanacka, så hon hade ej reda på tid och datum. Hon brukade fira jul, när hon själv tyckte det passade. Hon kunde julpynta sin stuga långt i förväg och hade sin jul innan andra tänkt på den. Men vidantom vällyst.

Almanackan köptes vanligen på
"boklädan" i staden. I hemmen bruka-
de almanackan hängas på en spik
i mittstolpen i ett fönster. En träd-
ögla hade fästats i ryggen. Man skulle
ju vid klart väder titta på solens
upp- och nedgång och göra jämförel-
ser med den i almanackan angivna
tiden och så ställa klockan därefter.
I almanackan gjordes en del anteck-
ningar bl. a. om väderleken. Man bruka-
de räkna med "vår å genvår". På ken
man ofta i gamla almanackor få
se antecknat om "rimm" (rimfrost).
Efter rimmfrost räknade man med
medelvärde. Rimmen skulle antingen
"bli hållä eller sköldä", d. v. s. snö eller
regn. I almanackan skrev man upp

datum för "saggen" som varit hos
orne och korna: Hjälm, Sköna,
Grimla eller Lörda som fått tjur.
Även födelse skrevs in vid datumet
i almanackan. Almanackorna
gömdes år från år. I upptecknarens
samling finnes almanackor från
år 1866. Ibland ha almanackorna
förses med tjocka skyddspärmar
med titelblad. På en almanack från
år 1884 står så här: "Almanack för
skåttåret Efter frälsarens Christi
födelse 1884. Magnus Magnusson,
Borgerd." För varje månad klippte
man av bladet över hörn, så att
det skulle gå bättre att "blåddra" i
boken, man såg utantill hur långt
på året man nått.

Almanackor brukade användas som skyddsmedel mot makar. Över bås och kåttar i ladugården hängde man upp almanackor och avbrutna tior eller skåror för att djuren ej skulle plågas av makar, som annars kunde komma och vida dem på nättarna.

De gamla recknen i almanackan troddes ha betydelse vid vissa arbetens utförande. På fick man t.ex. ej på "stenbockadå" så ärker eller böns, för då blev den blivande skörden av dessa hårdskott.

Hy och melan ansågs ha stor betydelse både vid arbetens utförande och vid beräkning av kommande väderlek. Många arbeten och företag skulle

vara lyckligt att börja medan
månen var i ny, men en del skulle
göras i medan. Råg^{hösten} skulle t. ex. sås
på medan, annars blev den maskåten.
Nyårsmålet ansågs särskilt lyckoramt.
Lysning till äktenskap borde alltid
ske i ny och nyårsmålet var då allra
bäst att "tulla en fru predikstolen", ty
då blev det ljuslagda barn i det
blivande äktenskapet.

På den råderleken var under nyårsmålet
blev även följande ny.

När ny almanacka utkom år
1901 ansåg man att den var det
ingensting med. Man fann ju
ej i den de gamla tecknen
tvillingarna, våduren, skorpionen o. s. v.,
så almanackan "en reditt förbårad".

Årets indelning.

Året indelade man efter de olika årstiderna i "trelningar", d. v. s. vardera omkring trettio veckor. Våretrelningen räckte från nyår till vårfrutid, gamla vårfrutiden 6 april. Våretrelningen från 6 april till midsommar eller 1 juli. Sommertrelningen därifrån och till "Stekelsmäss" eller 1 okt., och sedan hösttrelningen till jul eller nyår. Det var ju helgdag som övergång mellan varje trelning. Våretrelningen var viktigast, då skulle våra betes fjärrättas och då räknades veckorna. "Veke-salet" började den 6 april. Man räknade baklänges framåt. Började med "trettne veke" som "geck in" på "Velladen" och så "follte veke" o. s. v.

Så höll man på fram till "fyjäreveke"
då veckorna tröt, ty då borde vår-
arbetet vara avslutat.

Harje vecka hade man något visst
att tänka på, visst arbete att ut-
föra eller "märke" att rätta sig
efter. Var jorden tjänlig, då sådde
man vårsågen redan i "trethareveke".
I "fjälteveke" tog man in "pärmen" (pota-
tisen) i stugvårmen, för att den skulle
hinna "aula sej" till sjunde veckan.
Då den skulle i jorden, ty då var rätta
potatisveckan. Kom det regn i åttan-
de veckan, då hade man förka att
vänta fram i juli månad. "Aultne
veke regn i Knutsmåsse lörka" sade
man. Havren kunde ses från tionde
till sjunde veckan. Man sådde först

havren på fastmarksjorden och
sedan på morarna.

Kornötter skulle man så i tionde
veckan. Allra sist av vårarbetet
kom kornsådden, som skedde i
femte veckan. I sjätte veckan fick
man varken så eller såtta, den veckan
var "lovveckan", det som såddes då
förkvarades av ogräs.

Den gamla veckotalsräkningen
under vårarbetet har tillämpats in
på 1900-talet, och det kan hända
att ännu någon gamling rättar
sig efter de gamla "veckorna".

Det har hänt att ny och nedan
arrangerats vid tidräkning. Man kan
ha angivit vissa ny från nyironyet,
man har varit inne i "pingstnyet" eller

"meckelsmörrenget" v. s. v., och har någon särskild händelse då inträffat, då har det nyckt använts som tidsbestämning i stället för månad eller datum. Man har också mycket rättat sig efter de kyrkliga högtidsdagarna och kyrkoårets olika tider, såsom fastlags-söndag och "den lammiga fastan", och Trefaldighets-söndag och söndagarna efter "helja Trefaldighet" vid tidsräkning. Adventstider före jul har också nämnts. I stället för datum har söndags och helgdagarnas predikstexter använts vid bestämmande av någon händelse. Två gammor "skräppte" för varandra med hur duktiga hönor de hade. Den ena sade: "ding hönna hong värpte från vaafet" äte yttersta dommen".

På de släta månaderna har ofta
den gamla almanackans namn an-
vänts. Den s. k. råtmånaden räckte
från Emma-dagen i Hörmånaden till
Josephina-dagen i Rhördemånaden.
Under råtmånaden fick man ej
försätta någon slakt, ty då gick ej
att salta. Man måste vara rädd för
att skada sig, ty sår voro då svåra
att läka, om man ej hade got "läkehull".
Djurens dräktighetsperiod påknades i
veckor, k. ex. ko 40 veckor, sagg 16 veckor,
och märken sattes för dessa i alma-
nackan. "Eruen" (våren) eller "veketallet"
omfattade två månader, från 6 april,
då "fuktnveke" gick in och fram till den
benämnde veckans slut. Juli månad, under
vilken slakterarbetet pågick, kallades för

"slauten" (slåttan) eller "hornaunen".

Under Augusti inföll "skjuen" (skörden),
varför denna månad var skördemånad.
Oktober kallades "slaktemaune" och
december "julamaune", då jul tillredelse
samma började på denna dagen.

11.

Naturmärken.

Under vårarbetet har man i äldre tid
haft många naturmärken att påtitta
sig efter. När den harvade jorden
var "nåtrad" eller "nåldraen", d. v. s. över-
dragen med spindeltråder som glänste
i solskenet, då var det barmpligt "sau-
vää" (såräder), "såasåen skoll i joen".

Under soliga vårdagar kan synas många
skalbaggar flygande, mest svarta eller
röda Dynghillar (Aphodius). Detta ansågs

och så vara bra samärke. Råg borde
säas när jorden var lock, men kornet
vid fuktig väderlek. "Då rågharven
nyka på koanharven drypa, då å då
som då ska va," sade de gamla gubbarna.
Kornet var ett mycket använt sädes-
slag i gamla tider. "Men koan å en
kålsten så," sade man. Antingen kunde
det bli för magert, kort och dåligt
allt för bra, så det blev "lajerå" (liggråd).
"Då koanet staur som rå. dåja då se
bauc så å brö" är ett gammalt bonderim.
Man hade mängder av märken att rätta
sig efter vid kornsädden. "Då rken
skylå duvan, å Li å sae koan", d.v.s. rke-
livet borde vara så mycket utslaget
att den i rken sittande duvan skymdes.
Låggen skulle blomma och enbuskarna

ryka vid korntid. Vattnet skulle
"blomma", när kornet skulle sås. De frö-
mjöl från skogen skulle det vara
en gul "pate" på vattenansamlingarna.
Kornmärkena voro också "braxnamärke",
de voro bra att råta sig efter vid fisket.

När efter midsommar slåttern
skulle laga sin början, hade man en
hel del "slaukramärke". När Brugvornna-
blomman (*Penia montana*) blommade som
bäst i ångarna, lå var det tid att slå
"bolahöet". Ett annat slåttermärke var
att "Skallgräset" (*Rhynanthus major*)
skulle "skrapla", d.v.s. dess frö kapslar
börjat bli torra. Denna växt blommar
så tidigt att fröna bli torra och skallra till
slåttern. "Skallhöet" var "Lafärdigt" när ven-
gräset stod blåaktigt.

Man hade många naturmärken för
kommande väderlek, hurudan årsgrödan
kom att bli och annat. Pärskilt vid
jul har man haft många tecken
för kommande års åring och skörde-
resultat. Om solen sken på juldagen
så blev våren bra. Polen behöfde bara
titta fram den lilla tid som åtgår för
en ryttare att stiga på sin häst,
så var det bra. Istappen från Tak-
hofren på juldagen angav kornets
längd. Regnade det på juldagen,
så regnade årgörödan bort.

Om skatorna, som lade "söllarna" till
sitt nya bo på annandag jul, byggde högt
i träden, så hade man att vänta en
våt sommar. Skatorna byggde högt för
att undvika dropp från trädet, så när de

byggde l'igt blev sommaren för.
Om orrarna på hösttidan syntes flyga
fram över husen, troddes det bli va ren
tidig och kall vinter. Var det många
nömbar. blev följande vinter strång.

Flåsket från höstslakten var ej fär-
digt att äta "speke" förrän göken hade
galid över det, d. v. s. att göken skulle
ha kommit till trakten på våren.
Göken brukade vanligen komma i
"tinnu veke" men vänta med att gala
tills "ninnu veke", sade man.

Släktedagar.

De gamla har talat om "vär i genve²⁰".
Fickorna i december före jul sades
motsvara veckorna i juni före mid-
sommars. Tre nätter före midsommars

och de orätter efter sådes saka "jäm-
nätter", vanligen kalla frosträtter.

Om sommaren var mycket varm, då
troddes vintern bli desto kallare därför.
Kom regn i åttonde veckan i vår tret-
tingen, så väntades som gewäder
torka vid Knut-mässan i juli månad.
"Båra stället kallt Annemässe-natt,
saw båra den kallt på jula-natt på vårfe-
natt", d. v. s. var det snö vid Andreas den
30 nov., då blev det snö både vid jul
och vårfeutid. På många nätter den förra
snön låg kvar, så många snöperioder med
föväder emellan blev det den vintern.
Man kunde också utkröna väderleken
after märken man hade i nyårsnytt.
Både för väderleken och vissa orskens
utförande har man haft "bemärkelsedag".

Bland veckans dagar har torsdagen varit den dag som haft mest samband, med vidskeplighet och folktro.

På torsdagen och ej heller på måndagen var ej bra att göra flyttning. På torsdagsmorgonen, innan sol gått upp, skulle man utföra många a. k. skauri, som stod i samband med sjukdomars botande m. m. Läkemedel eller magiska medel skulle man vanligen skaffa sig på torsdagseftermiddagen. En del sjukdomar kunde botas genom konst, ber man förefog på natten i övergång mellan ny och nedan, de skulle utföras i "prim".

Tjugoondag knut "va då slut må julen i då granna bröit", då blev det återgång till vardagen efter julfestligheterna. "Refrenass" har varit en betydelsefull

märkesdag. Man har räknat dagarna före och dagarna efter "Reframässa märkes", märkesdagen i Vätjö. Till den tiden räknades halva vintern vara gringen, varför håloten av vinterfoderet till djuren måste finnas kvar, det var "halofodrat". Vid Reframässa i mitten av februari väntade man en sträng vinterknäpp, "Reframässknäppen".

Vid de 40 martyrernas dag hade man våderlekemärke. Den 14 mars var alltid tillträde vid gärdsköpa.

"Vårfeften" (vårfruaften) skulle det vara slut med vinterlyst. Från den kvällen fick man ej gå med lyse i ladugården, utan korna skulle hållas efter mjölkas vid dagljus. Från den kvällen fick man ej tända lyse i bonings-

Huset. Man skulle värfra afton lägga sig i "solakvällen" och så tidigt att man såg att påkna knaggarna i stugtaket. Till värfretid skull all veden för året vara uppkuggen på ved-kastan, ty "lösa" kom i veden som högg senare och den blev ej "lös" att brinna. Stickorna, som man använde att tända upp eld uti, skulle också vara spingade och stickeknävarna utsatta i sol-skenet vid södervägg till torkning. Drinnfolket skulle till värfretid ha linnet spunnet och garnet tykt.

Vid påsktid borde man ha smågrisar, men kalvar skulle däremot läggas på vid jul. Härom detta rim: "Jula kalv å prasta gris varder bongen te stort pris." Den första maj hölls byastämman

i förening med äldermansgille.
I maj månad hade man många märkes-
dagar för värbetet. På Peregriinsdagen
borde potatisen sättas. Karolina var den
förnämsta dagen att så linet på, men
även Erik, Desideria och Vilhelmina vor
bra "höddar". På Beda-dagen sattes börderna.
"Helja Toreda" (Kristi Himmelfärdsdag) var
den "första metaredan", då borde man för-
söka på att fiska. Den dagen skulle
man också "leta råvakt", då borde på-
ungarna vara "tafardia". Ungdomen
hade den dagen "gängedag" till Tingris
kyrka. Man hade gängedagar även till andra kyrkor.
Till den första juni skulle alla gårdes-
gårdar, "ei" och stättor vara i ordning,
ty den dagen skulle kreaturen släppas
på sommarbete, "då va utsläppti".

"Heliga Trefaldighet" (Trefaldighetssondagen) var en märkesdag för väderteken. På långt regnet tog ner i jorden den dagen, lika långt skulle midsommarstorken nå ner i jorden.

Dagarna efter midsommaren började "slätten" (slätten). I slätten inföll "kärnvekan", regnvädersveckan. Regnade det på sju sovares dag, då blev det regn sju veckor framåt. Till "Olasmärke" måste slätten vara avslutad, ty "nåa Ols persat i gräset bita inte liden".

Tiden omkring den 29 juli, "Olasmärket", påminnes som en svår tid. Det var sällan "Ols ga ax", så på många ställen fick "kornvingen ga i sårvingen" och sista kornen petas fram ur springarna, "Ols hade hålat på". Det kanske

Sillo man fick höra "Halmsta klocka"
ringa, lunkandet från togen, och man
fick börja "äta ny".

Mellan slätten och "skjuen" (skörden)
skulle man "kvesta lör" som vinterfoder
åt fjärra. I början av Augusti månad
kom "råjskjuen" samt skörden av kornet
samt omedelbart efter den övriga
skörden och "höåröskningen" (linryckning).
Potatisen skulle vara upplöskad till
"Lennre marken" (Marknad i Linneryd
den 3 okt.), då tjänstefolk och andra
skulle ha marknadsfritt.

Tid "dickelsmäss" skulle de som det
kunde spå i "venfåbröten" (vinter-
gatan) och i den föröfva utbröna
kommande vinters vädelek.

På "dickelsmässen" skulle man så

Höstbrägen, den kom då att privas och blev i maskåten. Från den 24 okt. till 1 nov. var tjänstbefolkets fri-vecka. Den "Ljubfjäre" gingo de till sina föräldrahem med förande "försning".

Den 1 nov. var tjänstefolkets tillträdesdag.

Vid "Helnamäs" (dellhelgonadag) väntade man den första "rentåknusen", då borde höstplöjningen och annat utearbete vara måkastökat. Flagtröskningen på togen vidtog nu och skulle vara avslutad till jul. Men Anna-dagen började juldillsedelserna. "Blötjesken" lades då i vatten och jultöl skulle då bryggas. "Anna måkanna".

Vid Tomas fick man i fara Lill Koarn. Ingen snjölusade torde måla "Tomarmåre-natt". Annandag jul sedes dagen bli att suppasdag bänque.